

HZ. ÂİŞE'NİN HZ. PEYGAMBER İLE EVLİLİĞİ VE EVLİLİK YAŞI* AISHA'S MARRIAGE TO THE PROPHET AND HER MARRIAGE AGE

Recep ERKOCAASLAN **

Öz

Hiz. Peygamber'in Hiz. Âişe ile evliliği o dönemin şartları içerisinde gayet doğal bir evlilik olmasına rağmen, günümüz bakış açısıyla bakıldığında uygun görülmemektedir. Buna ek olarak bazı art niyetli kişilerin bu olayı İslâm'a ve Hiz. Peygamber'e bir saldırı aracı yapması, İslâm dünyasında konunun tekrar ele alınması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bazı yazarlar, kaynaklarda Hiz. Âişe'nin yaşı sadedinde zikredilen rakamların doğru olmadığını ifade ederek, Hiz. Âişe'nin evlilik yaşını daha büyük göstermeye çalışmışlardır. Bazı yazarlar ise böyle bir savunmaya gerek olmadığını ifade etmişlerdir. Biz bu çalışmamızda her iki görüşü de ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışacak ve Hiz. Âişe'nin evlilik yaşı sadedinde kendi görüşümüzü ortaya koyacağız.

Anahtar Kelimeler: Hiz. Muhammed, Hiz. Âişe, Evlilik Yaşı, Orientalizm.

Abstract

Although the Prophet's marriage to Aisha was quite convenient at that period and in those conditions, that marriage appears to be troublesome today. Besides that, some ill-intentioned researchers' attempt to misuse that event as offensive instrument brought along the necessity to rehandle with that subject. While some scholars think that the numbers mentioned about Aisha's age, at her marriage to Prophet, are not correct; some others trying to rise Aisha's marriage age. Also, there are some who believe that there is no need to take a defensive position. In that paper, we will try to compare the ideas and put forward our point of view.

Keywords: The Prophet Muhammad, Aisha, Marriage Age, Orientalism.

Giriş

Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber ile evliliği ve bu evlilik esnasında Hiz. Âişe'nin kaç yaşında olduğu son yıllarda çok merak edilen ve üzerinde yoğun tartışmalar bulunan güncel bir konudur. Bugünün değer yargılarıyla bin dört yüz sene önce yaşanan olayları sorgulamak bizleri doğru bir sonuca götürmeyecektir. Kişileri ve olayları doğru bir şekilde anlamaya çalışan her birey onları bulunduğu çağın koşullarına göre değerlendirmek zorundadır. Fakat niyet doğru anlamaya çalışmak olmayıp, zihnimizde bulunan ön kabulleri tatmin etmeye çalışmaksa, bu zihniyette olan insanlardan doğru bir bakış açısı beklemek de mümkün olmayacaktır. Hiz. Âişe'nin evlilik yaşı tartışmaları da zaten bu zihniyete karşı bir cevap niteliği olarak ortaya çıkmıştır. Bundan yüz yıl önce herhangi bir tartışmaya sebep olmayan bu olay Hiz. Peygamber'e yöneltilen çeşitli hakaretler ve günümüz bakış açısına uygun olmayan bu evlilik sebebiyle tekrar gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlamıştır. Biz bu çalışmamız da Hiz. Âişe ile Hiz. Peygamber'in evliliklerini özet olarak belirttikten sonra Hiz. Âişe'nin evlilik yaşı ile ilgili tartışmaları tüm yönleriyle ele almaya çalışacağız.

A. Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber ile Nikâhı

Hiz. Peygamber için bi'setin 10. yılı çok sıkıntılı bir dönemdi. Hiz. Peygamber bu yılda en büyük destekçilerinden Ebû Tâlib'i, takriben otuz beş gün sonra da Hiz. Hatice'yi kaybetmişti. Bu iki büyük kayıp sebebiyle bu seneye "senetü'l-hüzn/hüzün yılı" denilmiştir (İbn Sa'd, 2012: I, 164; İbnü'l-Esir, 2010: I, 606; İbn Kesir, 1997: IV, 304-316; Kastallânî, 1996: II, 38; Şulul, 2011: 335-338; Küçükaşçı, 2009: XXXVI, 519-520).

Rasûlullah'ı derinden yaralayan bu iki kaybın hüznünü kısmen azaltması umuduydu Osman b. Maz'un'un karısı Havle bint Hakîm Rasûlullah'a gelerek: "Ya Rasûlallah! Evlenmeyecek misin?" diye sordu. Hiz. Peygamber: "Kimle evleneyim?" diye sorunca Havle: "Dilersen bekâr, dilersen dul bir hanımla evlenebilirsin." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: "Bekâr kim? Dul kim?" diye sordu. Havle: "Kız olarak, yaratılanlar arasında sana en sevimli olan kişinin kızı Âişe bint Ebû Bekir'dir. Dul olarak ise, sana iman eden ve tabi olan Sevde bint Zem'a'dır." dedi. Hiz. Peygamber: "Benim için her ikisiyle de görüş." buyurdu. Bunun üzerine Havle, Hiz. Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân'a gelerek: "Ey Ümmü Rûmân! Allah'ın size nasip ettiği hayır ve bereketi biliyor musun?" deyince Ümmü Rûmân: "O nedir?" diye sordu. Havle: "Rasûlullah

* Bu çalışma 29-30 Nisan 2016 tarihlerinde Sivas'ta düzenlenen Hiz. Âişe Sempozyumu'nda Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber ile Evlilik Yaşı Meselesi ismiyle sunduğumuz tebliğin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Öğretim Üyesi,

Âişe'yi istiyor." deyince Ümmü Rûmân: "Ben de bunu isterim. Ancak Ebû Bekir gelecek onu bekleyelim." dedi. Hz. Ebû Bekir geldiği zaman Havle durumu ona anlattı. Hz. Ebû Bekir: "Bu nasıl olabilir? Âişe onun kardeşinin kızıdır." dedi.

Bunun üzerine Havle, Rasûlullah'a dönerek, Hz. Ebû Bekir'in kendisine söylediklerini anlattı. Rasûlullah: "Ebû Bekir'e dön ve ikimizin kardeş olduğunu söyle. Fakat biz sadece din kardeşiyiz. Bu sebeple Âişe bana eş olabilir." buyurdu. Havle, Hz. Ebû Bekir'in yanına dönüp Rasûlullah'ın kendisine anlattıklarını haber verince Hz. Ebû Bekir Havle'ye: "Beni biraz bekle." diyerek evden ayrıldı. Bu sırada Ümmü Rûmân Havle'ye Hz. Ebû Bekir'in Hz. Âişe'yi daha önce Mut'im b. Adî'nin oğluna söz verdiğini ve Hz. Ebû Bekir'in asla sözünden dönmeyeceğini söyledi.

Hz. Ebû Bekir, yanında eşi Ümmü'l-Fetâ da bulunan Mut'im b. Adî'ye gelerek: "Bu kızın işi hakkında ne diyorsun?" diye sordu. Mut'im karısına dönerek: "Bu konuda sen ne düşünüyorsun?" dedi. Bunun üzerine Mut'im'in karısı Ümmü'l-Fetâ Hz. Ebû Bekir'e dönerek: "Eğer biz oğlumuzu kızınla evlendirirsek, sen onu dinimizden çevirip kendi dinine sokacaksın." dedi. Hz. Ebû Bekir, Mut'im b. Adî'ye dönerek: "Bu konuda sen ne düşünüyorsun?" deyince Mut'im b. Adî: "Söylenenleri işittin." şeklinde cevap vererek karısıyla aynı fikirleri paylaştığını Hz. Ebû Bekir'e bildirdi.

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir sözünü bozmuş olmadığı için, oradan gönül rahatlığı içerisinde ayrıldı. Hz. Ebû Bekir Havle'ye: "Rasûlullah'ı buraya davet et." dedi. Havle Rasûlullah'a gelerek durumu kendisine bildirdi. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in evine gelmesiyle birlikte, Hz. Peygamber'in ve Hz. Âişe'nin nikâhı kıyıldı (Ahmed b. Hanbel, 2006: XVII, 228-229; İbnü'l-Esîr, ts: VII, 186-187; Zehebî, 1985: II, 149-150; Heysemî, 1994: IX, 362-363; Şâmî, 2006: 81-82. Krş. İbn Hacer el-Askalânî, 2001: VII, 188; Hâirî, 1987: II, 251; Sekâkîni, 1986; 54-57).

Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin nikâhı bi'setin 10. senesinde Şevval ayında yapılmıştır (İbn Sa'd, 2012: VIII, 47, 48; Dârimî, 1981, Nikâh 28; Zübeyr b. Bekkâr, 1983: 35; Müslim, 2010: Nikâh 73; İbn Mâce, 2013: Nikâh 53; Tirmizî, ts: Nikâh 9; Belâzürî, 1996: II, 540; Nesâî, ts: Nikâh 18, 77; İbn Abdilber, 1992: IV, 1882; Nüveyrî, 1975: XVIII, 174; Şulul, 2011: 338). O tarihte Hz. Âişe henüz küçük olduğu için fiili evlilik ileri bir tarihe bırakılmıştı. Bu sıkıntılı günlerden sonra Hz. Âişe ile nikâhı, Hz. Peygamber için büyük bir sevinç vesilesi olmuştu (İbn Sa'd, 2012: VIII, 47; Heysemî, 1994: IX, 365).

B. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile Evliliği

Hz. Âişe ile Hz. Peygamber'in nikâhlarının üzerinden yaklaşık iki yıl gibi bir süre geçtikten sonra müslümanların neredeyse tamamı ve son olarak Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir de Medine'ye hicret etmişlerdi. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir ailelerini Medine'de bırakarak yalnız olarak Medine'ye hicret etmişlerdi (İbn Sa'd, 2012: VIII, 49-50; Belâzürî, 1996: II, 546; Taberânî, 1984: XXIII, 24-25; Hâkim, 2002: IV, 5-6; Zehebî, 1985: II, 152-153; Heysemî, 1994: IX, 366; İbn Hacer, 2001: III, 247; Köksal, 1987: VIII, 166-167. Krş. İbn İshâk, 1976: 240; Ahmed b. Hanbel, 2006: XVIII, 172; İbn Kesîr, 1997: IV, 546; Şâmî, 2006: 79-80; Demircan, 2000: 144-145).

Rasûlullah ve Hz. Ebû Bekir Medine'ye vardıkdan bir müddet sonra ailelerini de yanlarına getirmek istemişlerdi. Bunu Hz. Âişe şöyle anlatmaktadır: "Rasûlullah, Medine'ye hicret ettiği zaman bizi ve kızlarını Mekke'de bırakmıştı. Medine'ye varınca azatlı kölesi Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfi'i iki deve ve bir de ihtiyaç duyacakları şeyi satın almak üzere Ebû Bekir'den aldığı beş yüz dirhem harçlıkla birlikte bize gönderdi. Ebû Bekir de, Abdullah b. Üraykıt'ı iki veya üç deve ile onların yanına katıp zevcesi annem Ümmü Rûmân'ı, beni ve kız kardeşim Esmâ'yı bindirerek göndermesini Abdullah b. Ebû Bekir'e emretti. Beraber yola çıktık. Kudeyd'e geldiğimizde Zeyd b. Hârise o beş yüz dirhemle üç deve daha satın aldı. Yolda Talha b. Ubeydullâh'a rastladık. O da Ebû Bekir'in ev halkı ile birlikte hicret etmek istiyordu. Hep birlikte Mekke'den yola çıktık. Ebû Râfi' Fâtıma'yı, Ümmü Gülsüm'ü ve Sevde bint Zem'a'yı; Zeyd de Ümmü Eymen'i ve oğlu Üsâme'yi bindirip yola çıktı. Abdullah b. Ebû Bekir, Ümmü Rûmân'ı ve iki kız kardeşini alıp yola çıktı. Talha b. Ubeydullâh ise, kendi başına yola çıktı. Hep beraber konuşa konuşa Mina mevkiinden Beyz'a¹ ulaştığımız zaman, devem kaçtı. Ben, hevdecin² içindeydim, annem de yanımdaydı. Annem: 'Eyvâh kızcağızım! Eyvâh gelincğim!' diyerek çırpınıyordu. Yüce Allah devemizi döndürüp bizi devemize ve selâmete kavuşturdu. Nihâyet Medine'ye geldik. Ben, Ebû Bekir'in ev halkı ile birlikte indim. O zaman, mescid ve mescid civarındaki odalar yapılmış bulunuyordu. Rasûlullah'ın ev halkı, kendi odalarına indiler" (İbn Sa'd, 2012: VIII, 49-50; Belâzürî, 1996: II, 546; Taberânî, 1984: XXIII, 24-25; Hâkim, 2002: IV, 5-6; Zehebî, 1985: II, 152-153; Heysemî, 1994: IX, 366; İbn Hacer, 2001: III, 247; Köksal, 1987: VIII, 166-167. Krş. İbn İshâk, 1976: 240; Ahmed b. Hanbel, 2006: XVIII, 172; İbn Kesîr, 1997: IV, 546; Şâmî, 2006: 79-80; Demircan, 2000: 144-

¹ Hicâz'da Kinâne oğullarının konakladığı bir yerdir (Yâkût el-Hamevî, 1977: I, 531).

² Deve üzerine konulan üstü ve çevresi kapalı tahtirevan.

145). Hz. Ebû Bekir'in ailesi ise Medine'ye gelince, Sunh'da³ oturan Benû Hârise b. Hazrec'in bölgesine inmişlerdi (Heysemî, 1994: IX, 364; Şâmî, 2006: 83; Köksal, 1987: VIII, 167).

Hicretten kısa bir süre sonra Medine'nin havasına alışık olmayan muhâcirler humma hastalığına yakalandılar. Humma hastalığına yakalananlar arasında Hz. Âişe de bulunmaktaydı. Bu hastalık sebebiyle Hz. Âişe'nin saçları da dökülmüştü. Hz. Âişe iyileştikten sonra saçları tekrar çıkmış ve bir hayli uzamıştı (Dârimî, 1981: Nikâh 56; Buhârî, 2011: Menâkıbü'l-Ensâr 44, 45; Müslim, 2010: Nikâh 69; İbn Mâce, 2013: Nikâh 13; Ebû Dâvud, 1997: Edeb 63; İbnü'l-Cevzî, 1985: II, 16; Şâmî, 2006: 83-84). Hz. Âişe tekrar sağlığına kavuştuktan sonra annesi Ümmü Rûmân Hz. Âişe'nin kilo alıp Rasûlullah ile evliliğe hazırlanması için Hz. Âişe'ye sümne⁴ ilacını vermeye başladı. Fakat Hz. Âişe kilo almadı. Daha sonra Ümmü Rûmân Hz. Âişe'ye yaş hurma ile salatalığı beraber yedirerek onun kilo almasını ve vücudunun gelişmesini sağladı (İbn Mâce, 2013: Et'ime 37; Ebû Dâvud, 1997: Tıb 20; Nesâî, 2001: VI, 251; Hâkim, 2002: II, 202).

Aradan uzunca bir süre geçtikten sonra Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'e gelerek: "Yâ Rasûlallah! Âişe ile evlenmekten seni alıkoyan ne?" diye sordu. Hz. Peygamber mehir sebebiyle evlenemediklerini söyleyince Hz. Ebû Bekir kendisine on iki buçuk ukıyye⁵ gönderdi. Hz. Peygamber bu parayı Hz. Âişe'ye mehir olarak verdi (İbn Sa'd, 2012: VIII, 49-50; Belâzürî, 1996: II, 546; Hâkim, 2002: IV, 6; Zehebî, 1985: II, 152-153; Köksal, 1987: VIII, 166-167. Krş. Hâkim, 2002: II, 197-198; İbn Kesîr, 1997: IV, 546; Şâmî, 2006: 79-80).

Hz. Peygamber ile evlendikleri günü Hz. Âişe şöyle anlatmıştır: "Ben kız arkadaşlarımla beraber bir tahterevalli (veya salıncak) üzerinde oynarken Ümmü Rûmân bana seslendi. Hemen yanına gittim. Niçin beni çağırdığını bilmiyordum. Elimden tutarak beni kapının yanında durdurdu. Nefes nefese kalmıştım. Biraz sakinleştikten sonra Ümmü Rûmân beni odaya aldı. İçeride bazı ensâr kadınları vardı. Kadınlar: 'Hayırlı, uğurlu ve mübarek olsun.' dediler. Ümmü Rûmân da beni onlara teslim etti. Kadınlar başımı yıkayıp beni hazırladılar. Birden Rasûlullah kuşluk vakti ansızın çıkageldi. Kadınlar da beni ona teslim etti" (Dârimî, 1981: Nikâh 56; Buhârî, 2011: Menâkıbü'l-Ensâr 44; Müslim, 2010: Nikâh 69; İbn Mâce, 2013: Nikâh 13; Ebû Dâvud, 1997: Edeb 63; İbnü'l-Cevzî, 1985: II, 16; Şâmî, 2006: 83-84).⁶ Rasûlullah Hz. Âişe'den başka bakire biriyle evlenmemişti (İbn Hişâm, ts: IV, 301; İbn Sa'd, 2012: VIII, 63-64; Buhârî, 2011: Nikâh 9; Belâzürî, 1996: II, 545; İbnü'l-Cevzî, 1985: II, 17; Zehebî, 1985: II, 163-164; Şâmî, 2006: 87, 103).

Hz. Âişe ve Rasûlullah'ın evlilik tarihi hususunda iki rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre Şevval 1/Nisan 623 tarihinde evlenmişlerdir (İbn Sa'd, 2012: VIII, 46; Belâzürî, 1996: II, 540; Hâkim, 2002: IV, 5; İbn Kesîr, 1997: IV, 546, 570; Heysemî, 1994: IX, 367-368; İbn Hacer, 2001: VII, 187). Diğer bir rivayete göre Şevval 2/Mart 624 tarihinde Bedir Gazvesi'nden sonra evlenmişlerdir (Zübeyr b. Bekkâr, 1983: 35; İbn Abdilber, 1992: IV, 1881; Nüveyrî, 1975: XVIII, 174; Zehebî, 1985: II, 135, 141-142; İbn Hacer, 2001: VII, 187; Moin, 1982: 12-13).

Yukarıda belirttiğimiz gibi Hz. Âişe Medine'ye ulaştıktan bir müddet sonra humma hastalığına yakalanmış ve saçları dökülmüştü. Hz. Âişe'nin tekrar sağlığına kavuşması, kilo alması ve kendi ifadesiyle saçlarının tekrar gürleşmiş olması için bir hayli zamana ihtiyaç vardır. Bu sebeple ikinci rivayetin daha makul olduğunu düşünüyoruz. Buna ek olarak Rebiyülevvel ayında başlayan Mescid-i Nebevî'nin ve etrafındaki odaların inşaatının yaklaşık yedi ay sürüp, şevval ayında tamamlanmış olması da (Bozkurt, 2004: XXIX, 282) bu evliliğin Şevval 2/Mart 624 tarihinde yapılmış olması ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir kendi ailelerini mescidin inşaatı bittikten sonra Medine'ye getirtmişlerdi. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e gelerek evliliğin niçin geciktiğini sorduğu, rivayeti de Şevval 2/Mart 624 tarihini desteklemektedir.

Buna göre Hz. Peygamber ve Hz. Âişe Şevval 2/Mart 624 tarihinde evlenmiş olmalıdırlar. Tarih hususunda ihtilaf olmayan tek konu Hz. Âişe'nin şevvâl ayında evlenmiş olmasıdır. Birçok rivayette Hz. Âişe bunu övgüyle dile getirmiştir.

Örneğin Hz. Âişe şöyle demiştir: "Hz. Peygamber benimle şevvâl ayında nikâhlandı ve şevvâl ayında evlendi. Onun hangi hanımı onun yanında benden daha değerlidir." Bu sebeple Hz. Âişe, yakını olan kimselerin şevvâl ayında evlenmelerini isterdi (İbn Sa'd, 2012: VIII, 47, 48; Dârimî, 1981: Nikâh 28; Müslim, 2010: Nikâh 73; İbn Mâce, 2013: Nikâh 53; Tirmizî, ts: Nikâh 9; Belâzürî, 1996: II, 540; Nesâî, ts: Nikâh 18, 77; İbn Abdilber, 1992: IV, 1882; Zehebî, 1985: II, 164; Şâmî, 2006: 86-87).⁷

³ Medine çevresindeki yerleşim yerlerinden biri olup Hâris b. Hazrec oğullarının oturdukları yerdir. Orayla Hz. Peygamber'in evinin arasında bir mil mesafe vardı (Yâkût el-Hamevî, 1977: III, 265).

⁴ Kendisiyle kilo alınmak için kullanılan bir ilaç (Yesûî, 2008: 352).

⁵ Hz. Peygamber devrinde kullanılan Hicaz ukıyyesinin kırk dirheme denk geldiği hususunda görüş birliği vardır. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e 40x12,5=500 dirhem göndermiştir (Kallek, 2012: XLII, 67).

⁶ Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin dadısının kendisini düğün için hazırladığı zikredilir (İbn Sa'd, 2012: VIII, 47).

⁷ Rivayetlerin bazılarında Hz. Peygamber'in veya Araplar'ın hanımlarıyla şevvâl ayında evlenmeyi tercih ettikleri kaydedilmektedir.

Şevvâl ayının özellikle zikredilmesinin sebebi ise; insanların eski dönemlerde şevvâl ayında meydana gelen bir tâ'ûn hastalığı sebebiyle bu ayı uğursuz saymalarıydı (İbn Sa'd, 2012: VIII, 48; Şâmî, 2006: 87). Hz. Âişe bu bâtil inancın hiçbir kıymeti olmadığını kendi düğününü örnek göstererek insanlara anlatmaktaydı.

Hız. Âişe ile Hız. Peygamber'in düğün yemeği ensârin getirdiği hediyelerden oluşan büyük bir meyve tabağındaki hurmalardan ve et yağına benzeyen bir yemekten ibaretti. Bu yemek Mescid-i Nebevî'de yenilmişti (Zübeyr b. Bekkâr, 1983: 35. Krş. Heysemî, 1994: IX, 365; Şâmî, 2006: 83; Köksal, 1987: VIII, 167).

Esmâ bint Umeys'den gelen başka bir rivayette Hız. Âişe'nin düğün ziyafeti olarak sadece bir maşrapa dolusu süt bulunduğu zikredilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 2006: XVI, 194-195; Şâmî, 2006: 85-86).

Muhtemelen evliliğin gerçekleştiği tarihten sonra aktarılmış olan bir rivayette Hız. Peygamber ile Hız. Âişe'nin evliliğinin arkasında ilahi bir yönlendirmenin de bulunduğu görülmektedir. Bu rivayete göre Hız. Peygamber Hız. Âişe'ye: "Sen bana rüyamda iki defa gösterildin. Bir kişi senin sûretini ipek bir kumaş üzerinde taşıyor ve: 'Bu senin zevcendir.' diyordu. Örtüyü açınca seni gördüm. Eğer bu Allah'tan ise onu muhakkak gerçekleştirecektir, dedim." buyurmuştu (İbn İshâk, 1976: 239; İbn Sa'd, 2012: VIII, 51, 53; Buhârî, 2011: Menâkıbü'l-Ensâr 44; Nikâh 9; Ta'bir 21; Müslim, 2010: Fezâilü's-Sahâbe 79; İbnü'l-Cevzî, 1985: II, 16; İbnü'l-Esîr, ts: VII, 186; Zehebî, 1985: II, 140; Şâmî, 2006: 80). Hız. Âişe'nin ilmi anlamda İslâm ümmetine katkıları düşünüldüğünde bu yönlendirmenin sebebi çok açık bir biçim de görülecektir.

C. Evlilik Yaşı Meselesi

Hız. Âişe'nin doğum tarihi olarak İslâm tarihi kaynaklarında genellikle bi'setin 4. (İbn Sa'd, 2012: VIII, 62-63; Hâkim, 2002: IV, 6; İbn Hacer, 2001: VII, 187; Şâmî, 2006: 78; Habeş, 1990: 5) veya 5. (İbn Hacer, 2001: VII, 187; Şâmî, 2006: 78) yılı zikredilmektedir.

Hız. Âişe'nin yaşı ve dolayısıyla evlilik yaşı ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarınca konu edilmemiş ve rivayetlerde verilen rakamlar, tartışılmaya gerek duyulmamıştır. Ancak günümüze yaklaşıldıkça Hız. Âişe'nin evlilik yaşının modern bakış açısına göre çok küçük görülmesi ve konunun bazı oryantalistler tarafından suistimal edilmesi sebebiyle bu konu tartışılmaya başlanmıştır. Bazı yazarlar Hız. Âişe'nin evlilik yaşının, bilinenin aksine, daha yüksek olduğunu iddia etmişler ve bu iddialarını destekleyen çeşitli deliller ortaya koymuşlardır. Bazı yazarlar ise Hız. Âişe'nin evlilik yaşının rivayetlerde aktarılan dokuz, on yaş civarı olduğunu ve bu yaş aralığının o dönem şartları içerisinde gayet normal olduğunu savunmuşlardır.

Biz burada her iki tarafın da görüşlerini ve delillerini ortaya koyup Hız. Âişe'nin doğum yılını ve dolayısıyla evlilik yaşını tespit etmeye çalışacağız. Çalışmamızda ilk olarak Hız. Âişe'nin evlilik yaşının bilineninden daha yüksek olduğunu iddia edenlerin görüşlerini ele alacağız.

1. Hız. Âişe'nin Evlendiğinde Yaşının Daha Büyük Olduğunu Savunanların İddiaları ve Bu İddialara Verilen Cevaplar

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hız. Âişe'nin evlilik yaşı hususuna ilk olarak itiraz eden Ömer Rıza Doğrul (ö. 1371/1952)'dur.⁸ Günümüze yaklaşıldıkça da Hız. Âişe'nin evlilik yaşı üzerinde gerçekleştirilen tartışmalar giderek yoğunlaşmıştır. Doğrul ve onun gibi düşünen yazarlar, Hız. Âişe'nin bi'setin 4. veya 5. yılında doğduğunu gösteren rivayetlere itiraz etmiş, o dönemlerde bugünkü manasıyla nüfus dairelerinin olmadığını, sadece bazı önemli kişilerin doğum tarihlerinin tespitine çalışıldığını, ancak yapılan yaş tespiti çalışmalarının da çok sağlıklı olmadığını iddia etmişlerdir. Hız. Âişe'nin evlilik yaşının bilineninden daha büyük olduğunu ispat sadedinde çeşitli argümanlar ileri sürmüşlerdir.

- Bu argümanlardan ilki Buhârî (ö. 256/870)'nin *Sahîh*'inde geçen: "Ben Mekke'de oynayan bir kız iken Muhammed'e: 'Bilakis kıyamet onlara vaat edilen asıl saattir ve o saat daha belalı ve daha acıdır.' (Kamer 54/46)⁹ âyeti nâzil olmuştu." şeklindeki rivayettir (Buhârî, 2011: Fezâilü'l-Kur'ân 6). Bu iddianın sahipleri aynı sürede geçen "Şakku'l-Kamer" olayı üzerinden bir yıl tayinine girişmiş ve sûrenin en geç bi'setin 10. yılında nâzil olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bi'setin 10. senesinde Hız. Âişe'nin, Hız. Peygamber'e nâzil olan âyetleri takip edecek ve bu âyetleri ezberinde tutabilecek bir yaşta olması gerektiğini belirterek, Hız. Âişe'nin Hız. Peygamber ile nikahlandığı bu yılda altı yaşında değil en azından on yaşında olmasının zaruret olduğunu iddia etmişlerdir. Bu durumda Hız. Âişe Hız. Peygamber ile evlendiği tarihte en az on üç yaşında olmalıdır. Yine bu âyetin bi'setin 4. yılında inme ihtimali de bulunduğunu, bu sebeple Hız. Âişe'nin evliliği esnasında on sekiz veya on dokuz yaş civarında bile olabileceği ifade edilmiştir (Nedvî,

⁸ Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Nedvî'nin *İslâm Târîhi Asrı Sa'âdet: Hazreti Âişe* isimli eserine yaptığı çeviri esnasında, yazarın Hız. Âişe'nin yaşı ile ilgili yaptığı açıklamalara itiraz ederek bu konu hakkındaki kendi görüşlerini de ayrı bir başlık olarak tercüme eklemiştir (Nedvî, 1928: V, 12-25).

⁹ Çalışmamız içerisinde yer alan âyet meallerinde bir komisyon tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerîm meali kullanılmıştır (Karaman vd., 2005).

1928: V, 15-21; Savaş, 1995: IX, 141-142. Krş. Maqsood, 1996: 13; Malik, 1986: 115; Moin, 1982: 7; Öztürk, 2010: 65-66; Bursalı, 2003: 114-115).

Bazı yazarlar tarafından, Hz. Âişe'nin ifade ettiği Kamer sûresinin 46. âyetinin Medenî olduğu ifade edilmesine rağmen (Cerrahoğlu, 1997: 81) genelde tefsir kaynaklarında sûrenin ve dolayısıyla zikri geçen âyetin Mekki olduğu görüşü ağır basmaktadır (Yazır, 1992: VII, 328; Mevdûdî, 1997: VI, 43; Ateş, 1995: V, 463; Karaman, 2006: V, 155). Burada ifade edildiği şekilde sûrede ifade edilen "Şakku'l-Kamer" hadisesinin tarihi üzerinden konuyu ele almanın daha doğru olacağını düşünüyoruz. Bu olayın tarihini kesin olarak bilmememize rağmen bi'setin 8. veya 9. yılında vuku bulduğuna dair rivayetler bulunmaktadır (Diyârbekrî, ts: I, 298; Şulul, 2011: 333-334). Bu tarihi esas alacak olursak, bi'setin 4. veya 5. yılında doğmuş olan Hz. Âişe'nin bu tarihte dört veya beş yaşlarında olduğu ortaya çıkar. Bu yaş aralığı da Hz. Âişe'nin ilgili rivayette belirttiği: "Ben Mekke'de oynayan bir kız iken" ifadesine uygun düşer. Ayrıca şunu da ifade etmek isteriz ki Hz. Âişe bu rivayette belirtilen mevzuları Hz. Peygamber'den, babasından veya bir başkasından dinlemiş ve aktarmış da olabilir. Bu sebeple böyle muğlak bir konu üzerinden Hz. Âişe'nin yaşını tespit etmeye çalışmak bizi doğru bir sonuca ulaştırmayacaktır.

- Bazı kaynaklarda Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esmâ'nın hayatından bahsedilirken Esmâ'nın yüz yaşına kadar yaşadığı, 73/692 senesinde vefat ettiği ve Hz. Âişe'den on yaş büyük olduğu beyan edilmektedir (İbn Mende, 2005: 982; Tebrîzî, ts: 11). Esmâ 73/692 yılında yüz yaşında vefat ettiğine ve Hz. Âişe'den on yaş büyük olduğuna göre Esmâ'nın hicret yılında yirmi yedi yaşında olması icap eder. Esmâ, Hz. Âişe'den on yaş büyük olduğu için Hz. Âişe'nin hicret yılında on yedi yaşında olması gerekir, denilmektedir (Nedvî, 1928: V, 22; Berki-Keskioğlu, 2005: 217; Savaş, 1995: IX, 140; Coşkun, 2004: VIII/XX, 189; Maqsood, 1996: 7-8; Acar, 2003: VI/XVI, 135; Öztürk, 2010: 66-67).

Hz. Âişe'nin evlilik yaşının daha büyük olduğunu iddia edenlerin en mantıklı delili bu rivayettir. Ancak bize göre burada yanlış bir kıyas söz konusudur. Çünkü İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Âişe ve Esmâ bint Ebû Bekir hakkındaki rivayetleri karşılaştırdığımızda Hz. Âişe hakkındaki malumatımızın çok daha fazla olduğu görülecektir. Ayrıca Esmâ bint Ebû Bekir'in yaşının belirtildiği kaynaklar Hz. Âişe'nin yaşının zikredildiği kaynaklar kadar güvenilir değildir. Bu sebeple hakkında daha az ve daha muğlak bilgi bulunan, Esmâ bint Ebû Bekir üzerinden Hz. Âişe'nin yaşını tespit etmek ve buradan hareketle Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğunu söylemek doğru değildir. Ayrıca Esmâ'nın vefat yaşı da ihtilaflıdır.¹⁰ Bu sebeple Hz. Âişe ve Esmâ bint Ebû Bekir arasında bir kıyaslama yapılacak olursa buradan Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğu bilgisine ulaşılamaz. Aksine Esmâ bint Ebû Bekir'in yaşının yanlış hesaplandığı sonucuna ulaşılr.

- Yine benzer bir kıyaslama Hz. Fâtıma'nın yaşı üzerinden yapılmıştır. Bazı kaynaklarda Hz. Fâtıma'nın nübüvvetten beş yıl önce Kureyş kabilesinin Kâbe'yi tamir ettiği senede doğduğu bilgisi yer almaktadır (İbn Sa'd, 2012: VIII, 16; İbn Hacer, 2001: VII, 213). Yine bazı kaynaklarda Hz. Fâtıma'nın Hz. Âişe'den beş yaş büyük olduğu zikredilir. Bu durumda Hz. Fâtıma'dan beş yaş küçük olan Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'e ilk vahyin geldiği yıl doğmuş olması gerekir. Vahyin ilk geldiği yıl doğmuş olan Hz. Âişe'nin de hicret esnasında yaklaşık on üç yaşında, evlendiği tarihte ise on dört veya on beş yaşında olması gerektiği iddia edilmiştir (Moin, 1982: 8; Malik, 1986: 115).

Hz. Âişe'nin evlilik yaşını ifade eden rivayetler *Kütüb-ü sitte* gibi kaynaklarda geçmesine rağmen doğruluğu sorgulanmaktadır. Fakat çok daha zayıf bir rivayet şayet kendi görüşleri doğrultusunda ise hemen kabul edilmekte ve yanlış olabileceği ihtimali üzerinde durulmamaktadır. Bu yaklaşım tarzı, olaya ilmî noktadan değil, duygusal noktadan hareketle yaklaşıldığının en önemli kanıtıdır. Ayrıca Hz. Fâtıma'nın Hz. Âişe'den beş yaş büyük (İbn Hacer, 2001: VII, 213; Varol, 2013: 36) olduğunu belirten rivayetlerin yanı sıra sekiz yaş büyük (Zehebî, 1985: II, 139) olduğunu belirten rivayetler de bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Fâtıma'nın hangi senede doğduğu da ihtilaflıdır (İbn Hacer, 2001: VII, 213).

- Hz. Âişe'nin evlenme yaşının daha büyük olduğunu savunan bazı yazarlar, o dönem şartları içerisinde Hz. Âişe'nin yaşının tam olarak tespit edilemeyeceği tezini savunmaktadırlar. Çünkü o dönemde, kaynaklarda verilen rakamların bazen tam rakamı ifade etmeyip tahmini olabileceğini ifade ederler. Bu iddialarını desteklemek için İslâm tarihi kaynaklarında bulunan benzer birçok ihtilafı delil olarak zikrederler (Savaş, 1995: IX, 143-144). Buna ek olarak Hz. Âişe'nin doğumundan ve yaşından bahseden rivayetlerin

¹⁰ Hz. Âişe'nin ablası Esmâ'nın 73/692 yılında öldüğü kesindir ve bu konuda tarih kitaplarında hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak öldüğü esnadaki yaşı konusunda bazı bilginler yüz rakamını verseler de kaç yaşında öldüğü konusu ihtilaflıdır. Esmâ'nın ölüm yaşı konusunda ihtilaf bulunduğu bazı bilginler, Arapça'da genel de kırk, yetmiş, yüz gibi sayıların kesretten kinaye olarak kullanılabilmesi prensibinde olduğu gibi, onun yüz yaşında öldüğünü bildirmiş olabilirler. Yani, bu bilgiyi veren, bilginlerin kasıtları Esmâ'nın uzun süre yaşadığını belirtmektir. Yoksa net olarak tam yaşını vermek değildir. Örneğin muhakkik bilginlerden, İbnü'l-İmâd ve Zehebî bu şüpheli bilgidir dolayı Esmâ'nın doksan yaşında veya bunu biraz aşmış bir yaşta vefat ettiğini belirtmişlerdir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Azimli, 2003: XVI/I, 31-32).

hepsinin kaynağının Hz. Âişe olduğunu zikrederek, hiçbir insanın kendi doğumu konusundaki şahadetinin kabul edilemediği gibi, Hz. Âişe'nin bu konudaki şahadetini kabul hususunda da ihtiyatlı davranmamız gerektiğini belirtirler (Coşkun, 2004: VIII/XX, 186-191).

Bize göre bu zikredilen iddialar kısmen doğru olsa da bazı yönlerden uygun değildir. O dönemde nüfus dairelerinin olmadığı ve birçok sahâbenin yaşı hususunda ihtilaf bulunduğu doğrudur. Fakat Hz. Âişe hakkındaki malumatımız sahâbenin büyük çoğunluğundan belki de hepsinden daha fazladır. Ayrıca Hz. Âişe'nin yaşı hususundaki malumat diğer sahâbeninkinden farklı olarak Buhârî ve Müslim gibi çok güvenilir kaynaklardan bize ulaşmıştır.

Yine eski dönemlerde kişilerin yaşlarının yaklaşık ifadelerle zikredilmiş olduğu doğrudur. Kişi kendi yaşı hususunda bir veya iki yıl yanılabilir. Bu makul bir aralıktır. Fakat bu yaş farklılığı özellikle Hz. Âişe gibi entelektüel bir insan için on yıl farklı olamaz.

- Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğunu iddia eden yazarlara göre Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin vefatından sonra evini idare edecek, çocuklarına bakacak kimsesi kalmamıştır. Onlara göre Hz. Peygamber'in böyle bir ortamda çocuk yaşta birisiyle evlenmesi mantıklı değildir. Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğunu düşündüğümüzde bu evlilik akla daha uygun gelmektedir. Aynı yazarlar Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'den önce Hz. Sevede ile evliliğini de kabul etmemektedirler. Ancak Hz. Sevede'nin Hz. Âişe'den önce evlendiği şeklindeki rivayetlerin kabul edilmesi durumunda da sonucun değişmeyeceğini, çünkü Hz. Sevede'nin bu vazifeyi ifaya kudretinin olmadığını savunurlar. Onlara göre Hz. Sevede yaşlı, iri yarı ve hizmete muhtaç bir kadındı. Onun ev işleriyle, ev idaresiyle, çocuk terbiyesiyle meşgul olmaya takat ve mecali yoktu. Bunu ancak genç, dinç ve muktedir bir kadın yapabiliirdi, demektedirler (Nedvî, 1928: V, 22-23; Savaş, 1995: IX, 143).

Burada öne sürülen iddialar da birçok yönden yanlışlıklar ihtiva etmektedir. Örneğin Hz. Peygamber söylenildiği gibi ev işlerine bakacak genç birisine muhtaç olmasına rağmen, niçin Hz. Âişe ile olan evliliğini üç veya dört yıl erteleyip Hz. Âişe ile 2/624 yılında evlenmiştir? Hz. Peygamber iddia edildiği gibi evlatları bakıma muhtaç olan bir baba olsaydı, Hz. Âişe ile hemen evlenirdi. Ayrıca daha önce zikredildiği üzere Hz. Peygamber'in en küçük kızı Hz. Fâtıma bile Hz. Âişe'den büyüktü.

Hz. Sevede ile Rasûlullah'ın daha önce evlendiğini belirten rivayetin kuvvetli olmaması iddiasına gelince bu doğru bir iddia değildir. Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'nin nikâhı önce yapılmış olabilir. Fakat fiilî evlilik noktasında Hz. Âişe Hz. Sevede'nin dört yıl kadar gerisindedir (İbn İshâk, 1976: 239; İbn Sa'd, 2012: VIII, 42-43; Nevevî, 1929: X, 49; Davudoğlu, 2013: IV, 3030; Köksal, 1987: V, 116-118).

Hz. Sevede'nin iri yarı ve hizmete muhtaç olması iddiasına gelince, bu bilgiyi dolaylı yoldan destekleyebilecek bir rivayet bize Hz. Âişe'den Veda Haccı sırasında nakledilmiştir ki¹¹ bu, zikredilen tarihten yaklaşık on üç yıl sonra meydana gelen bir durumdur. Bu sebeple burada zikredilen iddialar Hz. Âişe'nin yaşı sadedinde delil olarak gösterilemez.

- Yine bu yazarlara göre birçok ilim dalında otorite olan Hz. Âişe acaba bütün bu kudret ve gücü dokuz yaşından on sekiz yaşına kadar Hz. Peygamber'e eşlik etmekle mi kazanmıştı? Dokuz yaşında olan bir çocuk bu muazzam mevzuları kavrayabilir ve dokuz sene içinde henüz on sekiz yaşında iken en yaşlı ve tecrübeli hatta her biri ilim sahasında uzman olan insanlarla bu vadede yarışabilir miydi? Bu sebeplerden dolayı Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le on sekiz yaşlarında evlenerek onun olgunluğundan istifadeye başladığını ve yirmi yedi yaşlarına varıncaya kadar Hz. Peygamber'in öğretim ve irşadından istifade ettiğini kabul etmenin daha tutarlı ve mantıklı olduğunu iddia etmektedirler (Nedvî, 1928: V, 23-24; Öztürk, 2010: 67).

Bu iddiaların tam aksine ilmî açıdan küçük yaşlar ezber kabiliyetinin çok daha gelişmiş olduğu dönemlerdir. İmam Şâfiî (ö. 204/819) ve İbn Sînâ (ö. 428/1037) gibi âlimlerin henüz on beş yaşlarında iken ilmi birikim noktasında çok üst seviyelere çıktıkları bilinen bir gerçektir (Bayraktar, 2010: 239).¹² Bize göre Hz. Âişe'nin dokuz yaşında Hz. Peygamber ile evlenip on sekiz yaşına kadar Hz. Peygamber ile yaşadıklarını hafızasında kaydetmesi, Hz. Peygamber'in vefatından sonrasına tekabül eden on sekiz yaşından sonraki yıllarda da gelişen muhakeme yeteneğiyle birlikte fetva verebilmesi tarihi olaylara gayet uygun düşmektedir.

¹¹ Hz. Âişe'den aktarıldığına göre, şöyle demiştir: "Sevede bint Zem'a Rasûlullah'tan Müzdelife'den erken ayrılmak için izin istemişti. Rasûlullah da ona izin vermişti. Râvi Kâsım diyor ki: 'Sevede sebte bir hanımdı.' Yine Kâsım dedi ki: 'Sebte ağır ve kilolu demektir.' O geceleyin Müzdelife'den ayrılmış, biz ise Rasûlullah'ın yanında kalmıştık ve Müzdelife'den Rasûlullah ile birlikte ayrılmıştık." Âişe sözüne şöyle devam etti: "Eğer ben de Sevede'nin izin istemesi gibi izin isteseydim ve Müzdelife'den insanlardan önce ayrılabilseydim. Bu beni çok mutlu ederdi" (Ahmed b. Hanbel, 2006: VIII, 360; Dârimî, 1981: Hac 53; Buhârî, 2011: Hac 98; Müslim, 2010: Hac 293). Rivayette görüldüğü üzere Hz. Sevede'nin hizmete muhtaç olması gibi bir durum o tarihlerde bile söz konusu değildir.

¹² Yazar bu hususla ilgili: "Genellikle gençlik çağı zihni meşguliyetler için en uygun zaman kabul edilir. İstekli olma, meşguliyetin azlığı, gönül huzuru açısından en verimli çağ, bu çağdır." demektedir (Bayraktar, 2010: 239).

- Konuyla ilgili başka bir iddia da Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den önce Cübeyr b. Mut'im ile nişanlı olması üzerinden dile getirilmektedir. Doğrul, kaynaklarda zikredilen bir rivayetin yanlış bir tercümesinden yola çıkarak Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le evlenmeden önce Cübeyr b. Mut'im'in¹³ oğlulu nişanlı olduğunu zikretmektedir. Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye talip olduğu zaman da bu nişan devam etmekteydi. O zaman Cübeyr b. Mut'im ile ailesi müslümanlığı kabul etmemişlerdi. Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye talip olunca, Cübeyr b. Mut'im'in ne diyeceği sorulmuş, Cübeyr'in hanımı, Hz. Âişe'nin müslüman olmasına atıfta bulunarak: "Şayet bu kız benim evime girerse, benim oğlumu dininden çıkarır. Ben bunu istemem."¹⁴ demişti. Bu olay üzerine Cübeyr'in oğlu ile Hz. Âişe arasındaki nişan bozulmuştu. Doğrul, bu yanlış tercümeden yola çıkarak bu nişanın nübüvvetten önce meydana gelmiş olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Hz. Ebû Bekir gibi samimi bir müslümanın nübüvvetten sonra kızını bir müşrikle nişanlaması mümkün değildir. Bu durumda Hz. Âişe nübüvvetten önce doğmuş olmalıdır (Nedvi, 1928: V, 24-25. Krş., Savaş, 1995: IX, 143; Acar, 2003: VI/XVI, 135; Bursalı, 2003: 34-35).

Dipnotlarda da belirttiğimiz üzere Hz. Âişe'nin kendisine nişanlandığı kimse Cübeyr b. Mut'im'in oğlu değil, Mut'im b. Adı'nın oğlu Cübeyr'dir. Aktarılan ilk yanlış bilgi budur. İkinci yanlış bilgi ise Mut'im'in karısı Ümmü'l-Fetâ'nın: "Şayet bu kız benim evime girerse, benim oğlumu dininden çıkarır. Ben bunu istemem." şeklindeki sözleridir. Bu rivayetin doğru tercümesinde Ümmü'l-Fetâ bu sözü Hz. Ebû Bekir'le ilgili söylemektedir. Yani oğlu Cübeyr'i dininden çevirmesinden korktuğu kişi Hz. Âişe değil, Hz. Ebû Bekir'dir.

Hz. Âişe iddia edildiği gibi İslâm'dan sonra doğmuş olsaydı Hz. Ebû Bekir müşrik bir kişiye kızını asla vermezdi, şeklindeki iddia ise, İslâm'ın ilk yayılış yıllarının bilgisine tam vakıf olamamanın bir sonucudur. Nübüvvetin gelişinden sonra müşriklere kız verilmediği görüşü yanlıştır. Çünkü Mekke döneminde böyle bir yasak bulunmamaktaydı. Bu yasağı bildiren âyet (Bakara 2/221) Medine'de inmişti. Mekke döneminde, sadece Hz. Ebû Bekir değil, Hz. Peygamber bile müşrik olan amcası Ebû Leheb'in iki oğluna kızları Rukıyye ve Ümmü Gülsüm'ü nikâhlamıştı. Amcası, oğullarına baskı yapıp, kızlarını boşatıncaya kadar da Hz. Peygamber kızlarının nikâhını bozmamıştı (İbn Sa'd, 2012: VIII, 29, 30; Azimli, 2003: XVI/I, 33; Uraler, 2008: XXXV, 219; Uraler, 2012: XLII, 323).

- Hz. Âişe'nin evliliğinin o dönem şartları içerisinde normal olduğunu dile getirenler: "İklimi sıcak olan yerlerde kızlar erken gelişir, dokuz on yaşlarında evlenecek çağa gelirler." şeklinde bir açıklama yapmaktadırlar. Hz. Âişe'nin yaşının evlendiğinde daha büyük olduğunu savunan yazarlar bu tanımlamaya karşı çıkarak, bu açıklamanın herhangi bir istatistiki araştırmaya dayanarak yapılmış olmadığını savunurlar. Ayrıca sıcak ülkeler için ileri sürülen bu yorum, nüfusun ne kadarını kapsar? İstisnaları var mıdır? Ayrıca bu görüş doğru ise, Hz. Âişe de gerçekten erken mi gelişmiştir? Hz. Âişe'nin vücut yapısı, erken gelişmesine müsait midir? gibi sorular sormaktadırlar. Ayrıca Hz. Âişe'nin vücut yapısıyla ilgili bazı rivayetlerde, onun ufak tefek biri olduğunu ifade edildiğini, İfk Olayı'nın vuku bulmasına, bir bakıma onun bu vücut yapısının sebep olduğunu zikrederler. İfk Olayı'nın anlatıldığı rivayetlere göre Hz. Âişe o kadar hafiftir ki onu, bindiği devenin üzerindeki hevdec ile aşağı indirenler, Medine'ye dönüşte aynı hevdecin üzerine yüklerken Hz. Âişe'nin hevdecin içinde olup olmadığını fark edememişlerdir (Savaş, 1995: IX, 139. Krş. Acar, 2003: VI/XVI, 134).

İklimi sıcak olan yerlerde kızlar erken gelişir, ifadesi yazarın ifade ettiği üzere bilimsel verilerle desteklenmiş bir çıkarım olmayıp kişilerin şahsî gözlemlerine dayanmaktadır. Fakat bu şahsî çıkarımları şişmanlık-zayıflık veya uzunluk-kısalık gibi kavramlar üzerinden değerlendirmek de çok sağlıklı bir bakış açısı değildir. Cinsel manada gelişmişliğin boya veya kiloya bağlı olmadığı gayet açıktır.

- Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğunu savunanların iddialarını dayandırdıkları bir başka argüman İslâm'a ilk girenlerin yer aldığı listede Hz. Âişe'nin adının, Habeşistan'a hicretten önce müslüman olanlar arasında zikredilmesidir (İbn İshâk, 1976: 124; İbn Hişâm, ts: I, 290; İbn Kesîr, 1997: IV, 93). Hicret esnasında sekiz yaşında olan bir çocuk Habeşistan'a hicret zamanında yeni doğmuştur. Bu listelerin tanziminde İslâm'a girişteki kıdemin esas alındığı açık olduğuna göre bu bilgi de Hz. Âişe'nin Medine'ye hicret yılında on yedi yaşında olduğunu desteklemektedir, demektirler (Savaş, 1995: IX, 141; Haylamaz, 2009: 438-439).

¹³ Doğrul bu kısmı yanlış tercüme etmiştir. Hakikatte Hz. Âişe Mut'im b. Adı'nın oğlu Cübeyr b. Mut'im ile nişanlıdır (İbnü'l-Esir, ts: VII, 186-187; Zehebi, 1985: II, 149-150; İbn Hacer, 2001: VII, 188; Şâmi, 2006: 81-82; Hâiri, 1987: II, 251). Maalesef Doğrul'un yanlış tercüme ettiği kısımlar bazı yazarlar tarafından aynen ictibas edilmiştir (Öztürk, 2010: 67-68; Bursalı, 2003: 34; Acar, 2003: VI/XVI, 135).

¹⁴ Bu bilgi de yanlıştır. Ümmü'l-Fetâ Hz. Ebû Bekir'e: "Eğer biz oğlumuzu kızınla evlendirirsek, sen onu dininden çevirip kendi dinine sokacaksın." demişti (İbnü'l-Esir, ts: VII, 186-187; Zehebi, 1985: II, 149-150; İbn Hacer, 2001: VII, 188; Şâmi, 2006: 81-82; Hâiri, 1987: II, 251). Bu kısım da aynı şekilde bazı yazarlar tarafından hiçbir araştırma yapılmadan doğrudan ictibas edilmiştir (Öztürk, 2010: 67-68; Acar, 2003: VI/XVI, 135).

Bize göre tarihçilerin Hz. Âişe'yi ilk müslümanlar arasında göstermesinin sebebi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Âişe'nin faziletleri sebebiyledir. Ayrıca Hz. Âişe'yi ilk müslümanlar arasında gösteren kaynaklarda Hz. Âişe'nin yaşının henüz küçük olduğu da ilgili yerlerde özellikle zikredilmiştir (İbn İshâk, 1976: 124; İbn Hişâm, ts: I, 290; İbn Kesîr, 1997: IV, 93).

- Hz. Âişe'nin yaşıyla ilgili diğer bir iddia da Hz. Âişe'nin ana-baba bir kardeşi olan Abdurrahman üzerinden dile getirilmektedir. Yazara göre aksini ifade eden bir delil olmadığına göre, o dönemin şartları içerisinde düşünüldüğü zaman, bu iki, anne baba bir kardeş arasında bir iki yaş farkı olduğu söylenmelidir. Yani Abdurrahman b. Ebû Bekir'in Hz. Âişe'den bir veya iki yaş daha büyük olduğu söylenebilir. Bedir Savaşı'na müşrik saflarında katılan Abdurrahman yaklaşık olarak yirmi yaşlarında kabul edilirse, hicret esnasında sekiz yaşında olduğu zikredilen Hz. Âişe ile aralarında on iki yaş fark olacağı görülür. Hicret esnasında Hz. Âişe on yedi yaşında kabul edilirse, Abdurrahman'la aralarında bir-iki yaş fark olur ki makul olan da budur, denilmektedir (Savaş, 1995: IX, 143).

Bu iddiayı o günkü Arap toplumunda yaygın olan çocuk edinme koşulları içinde makul kabul etmek gerekir. Ancak genel olan bu durumun, her özel durum için de aynı şekilde değişmez bir yasaymış gibi kabul edilmesi, bilimsel bir yaklaşım değildir. Bu sadece bir varsayımdır. Bir bilgiye/belgeye dayanmamaktadır. Çünkü bir kadından doğan çocuklar arasındaki yaş farkını belirleyecek birçok neden olabilir. Bu nedenleri tespit etmeden, sadece belirli bir âdeti öne sürerek iddiada bulunmak, kabul edilebilir bir durum değildir. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin yaşının büyüklüğünü, söz konusu yaklaşımla ispatlamak pek mümkün gözükmemektedir (Azimli, 2003: XVI/I, 35).

Ayrıca yazar burada istediği sonuca ulaşmak için hem iki kardeşin arasında makul bir yaş aralığı tespit etmekte hem de Bedir Gazvesi'ne müşrikler safında katılan Abdurrahman'ın on beş veya on altı yaşında olma ihtimalini hiç hesaba katmadan kendi belirlediği yirmi yaşını ortaya atmaktadır. Hâlbuki Hz. Peygamber on beş yaşındaki Abdullah b. Ömer'in Hendek Gazvesi'ne katılmasına izin vermiştir (İbn Sa'd, 2012: IV, 106). Ahlakî açıdan müşriklerle kıyaslanması mümkün olmayan Hz. Peygamber bile on beş yaşında bir gencin savaşmasına izin verdiğine göre, pekâlâ müşrikler de Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman'ı bu yaş civarında savaşa dâhil etmiş olabilirler.

- Hz. Âişe'nin evlilik yaşı hususunda kullanılan diğer bir argüman da Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evliliğinin biraz gecikmesi üzerine Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e gelerek bu gecikmenin sebebini sormuş olmasını ifade eden rivayettir (İbn Sa'd, 2012: VIII, 49-50; Belâzürî, 1996: II, 546; Hâkim, 2002: IV, 6; Zehebî, 1985: II, 152-153; Köksal, 1987: VIII, 166-167. Krş. Hâkim, 2002: II, 197-198; İbn Kesîr, 1997: IV, 546; Şâmî, 2006: 79-80). Hz. Peygamber, bu gecikmenin nedeninin, Hz. Âişe'ye verecek mehir bulamayışı olduğunu ifade ettiğinde, Hz. Ebû Bekir gerekli miktarı Hz. Peygamber'e vermişti. Bu yazarlara göre Hz. Âişe henüz küçük bir çocuksa, Hz. Ebû Bekir, kızını Hz. Peygamber'in eş olarak ailesine katmasında yavaş davranmasına niçin bu kadar endişelenmişti? Eğer Hz. Âişe dokuz değil de daha büyük bir yaştaysa, arkadaşının bu nazik sorgusunun çok daha anlamlı olacağını ifade etmişlerdir (Maqsood, 1996: 10).

Bu iddia da bugünün değer yargılarının geçmişe taşınmasının tipik bir örneğidir. Hz. Ebû Bekir o dönem için uygun bir evlilik yaşında bulunan Hz. Âişe'nin bir an önce Hz. Peygamber ile evlenmesini arzu etmiş olabilir. Hz. Ebû Bekir'in bu isteğinin arka planından Hz. Âişe'nin evlilik yaşının geçmiş veya geçiyor olduğu yargısına ulaşılamaz. Böyle bir olasılık hesabıyla Hz. Âişe'nin daha büyük olduğunu iddia etmek objektif bir yaklaşım değildir.

- Bu iddia sahiplerinin geneli, muteber hadis kaynaklarındaki rivayetleri görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir. Fakat bazı yazarlar, Hz. Âişe'nin altı yaşında nikâhlanıp dokuz yaşında fiilî olarak evlendiği şeklindeki rivayetin Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce gibi kaynaklarda niçin yer bulduğu şeklindeki bir soruyu da şöyle cevaplamaktadırlar. Onlara göre bu rivayetlerin râvisi olan Hişâm'ın babası Urve'den rivayet ettiği hadislerin hepsi Irak menşeli olduğu için şüphelidir. Bu şüphenin sebebi ise bu rivayetlerin Medineliler tarafından bilinmiyor olmasıdır (Maqsood, 1996: 11-12; Erul, 2006: XIX/IV, 647. Krş. Savaş, 1995: IX, 144).

Sırf Irak menşeli olduğu ve Medine'de bilinmediği gibi bir gerekçeyle başta Buhârî ve Müslim olmak üzere *Kütüb-ü sitte* yazarlarının naklettiği rivayetleri bir kalemde güvenilemez görmek, bilimsel bir tavır olmayıp, ancak keyfilik ile izah edilebilir. Ayrıca Hz. Âişe'nin evlilik yaşını zikreden rivayetler sadece Hişâm'dan gelmemektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Erul, 2006: XIX/IV, 647-648).

Görüldüğü üzere Hz. Âişe'nin yaşının büyük olduğunu iddia eden yazarlar olaya duygusal yaklaşımda ve bazı yorumlarla Hz. Âişe'nin yaşını daha büyük göstermeye çalışmaktadırlar. Fakat bu kadar rivayet, sadece yorumla reddedilemez. Rivayetlerin aksine getirilen deliller ise, bilimsel olmaktan ziyade tepkiseldir (Azimli, 2003: XVI/I, 36).

2. Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşının Büyük Gösterilmeye Çalışılmasının Nedenleri

Hz. Âişe'nin evlilik yaşını daha büyük göstermeye çalışan yazarların bu gayretlerinin altında iki temel sebep yatmaktadır. Birincisi, bu evlilik sebebiyle Hz. Peygamber hakkında bazı oryantalistler ve ateistler tarafından uygunsuz sözlerin zikredilmesidir. Bazı yazarlar bu faktörü eserlerinde açıkça zikretmişlerdir (Maqsood, 1996: 5). Örneğin Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin evlilikleri hakkında Turan Dursun (ö. 1411/1990): "Oyun çocuğu ile evlenecek kadar kadınlara düşküdü" (Yıldırım, 2004: II/IV, 242). Dozy (ö. 1300/1883): "Ellilik bir erkekle yaşına mahsus oyuncaklarla oynayan on yaşında bir çocuğu birleştiren garip bir izdivaç" (Dozy, 1908: 105). Abbott (ö. 1428/1981): "Hiç kimse yaşı epey ileri olan Muhammed ile çocuk yaştaki Âişe'nin evliliği fikrini aklına getirmemiştir" (Abbott, 1985: 2, 7). Watt (ö. 1427/2006): "Elli üç yaşındaki bir adam ile on yaşlarındaki bir kız arasındaki bu tuhaf ilişki, karı koca ilişkisinden ziyade bir baba kız ilişkisi gibi olmalıdır" (Watt, 2001: 111). şeklinde tasvirlerde bulunmuşlardır. Hatta daha da ileri giderek Hz. Peygamber için "şehvet düşküdü" ve "sübyancı" gibi nitelendirmelerde de bulunmuşlardır.¹⁵

Hâlbuki oryantalistlerin ilk ürünlerini vermeye başladıkları dönemlerde bile Hz. Peygamber'in çok eşliliği eleştirildiği halde, onun Hz. Âişe ile evliliği bir saldırı mevzusu yapılmamıştır. Hz. Âişe'nin evlilik yaşının bir saldırı unsuru haline getirilmesi "aydınlanma sonrası Avrupa değerleri" çerçevesinde başlamıştır (Sarçam, 2011: 351-352).

Bazı yazarların Hz. Âişe'nin evlilik yaşını büyük gösterme gayretlerinin ikinci önemli nedeni ise, günümüz şartlarının değer algısıyla geçmişi yorumlama gayretidir. Ülkemizde ve batıda Hz. Âişe'nin evlilik yaşını on yedi veya on sekiz yaş aralığında göstermeye çalışan yazarların bu gayretlerinin sebebi günümüz dünyasında evlenme için bu yaş aralığının normal olarak görülmesidir.

Yıllar	Evlenen Sayısı	Ev. Yaşı (15-19)	Ev. Yaşı (19-24)	Ev. Yaşı (25-29)	Ev. Yaşı (30-34)	Ev. Yaşı (35-39)
1940	34.179	11.931	10.559	5.050	2.661	1.629
1945	42.939	12.648	19.296	3.508	2.909	1.612
1985	209.399	66.620	92.697	30.657	7.762	2.986
1991	459.624	158.266	189.648	73.062	20.021	7.581
2000	461.417	122.116	199.168	91.997	25.011	10.859

Türkiye'de evlilik yaşının yıllara göre dağılımını gösteren yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere sadece altmış yıllık bir süreç zarfında bile evlilik yaşının genel tablo içerisinde sürekli bir şekilde yükseldiği görülmektedir. 2000 yılındaki veriler incelendiğinde evlilik yaşının on yedi, on sekiz rakamının da üzerine çıktığı muhtemelen ilerleyen tarihlerde normal evlilik yaşı aralığının yirmi beş-yirmi dokuz olarak kabul edileceği görülmektedir. Bu yüzyılın araştırmacıları, toplumda hâkim olan genel kanaatin yönlendirmesiyle Hz. Âişe'nin evlenme yaşını on yedi, on sekiz yaş aralığına çekme eğilimi göstermişlerdir. İleriki yıllarda değişen toplumsal kabuller sebebiyle bu rakamın da sorgulanabileceği akla gelmektedir (Tablo ve ayrıntılı bilgi için bkz. Coşkun, 2004: VIII/XX, 194-195).

Günümüz araştırmacıları Hz. Âişe'nin yaşını on yedi, on sekiz aralığına çekmek için rivayetleri epeyce zorlamışlardır. Hatta sadece rivayetler zorlanmakla da kalmamış, Hz. Âişe'nin evlilik yaşını dokuz veya on civarında görenlere, günümüz bakış açısından hareketle hakaretler bile edilmiştir (Öztürk, 7 Kasım 2008; Can, 30 Ocak 2015-20 Şubat 2015).

3. Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşının Küçük Olduğunu Gösteren Rivayetler ve O Dönemde Yapılan Benzer Evlilikler

Bize göre Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evlilik yaşı meselesi gayet açıktır. Şu anda elimizde bulunan veriler ışığında bunun aksinin iddia ve ispatı mümkün gözükmemektedir. Öncelikle Hz. Âişe'nin evlilik yaşı sadece İslâm tarihi kaynaklarından değil, İslâm âleminin genel kabulüne mazhar olmuş çok önemli hadis eserleriyle bize aktarılmıştır.

Hz. Âişe'nin evlilik yaşı hususunda iki rivayet ağır basmaktadır. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile altı yaşında nikâhlandığı (Abdürrezzâk, 1983: VI, 162; İbn Sa'd, 2012: VIII, 46; Dârimî, 1981: Nikâh 56; Buhârî, 2011: Nikâh 38, 39, 59; Müslim, 2010: Nikâh 69, 70; Ebû Dâvud, 1997: Edeb 63; Belâzürî, 1996: II, 540; Nesâî, 2001: Nikâh 29; İbn Abdilber, 1992: IV, 1881; İbnü'l-Cevzi, 1985: II, 15; İbnü'l-Esir, ts: VII,

¹⁵ Bu iddia zikredeceğimiz tüm kaynaklarda geçmesine rağmen özel olarak bu iftirayı kimin veya kimlerin attığı ifade edilmemiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber hakkında bazı batıların böyle bir kabulünün olduğu belirtilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Carlyle, 2004: 99; Abbott, 1985: 18; Bodley, 2006: 99; Azimli, 2003: XVI/L, 28; Sarçam, 2011: 311).

186; Zehebî, 1985: II, 148; İbn Hacer, 2001: VII, 187; Semhûdî, 1955: I, 272; Şâmî, 2006: 87), fiilî evliliğin ise dokuz yaşında başladığı rivayet edilmektedir (Abdürrezzâk, 1983: VI, 162; İbn Hişâm, ts: IV, 301; İbn Sa'd, 2012: VIII, 46; Dârimî, 1981: Nikâh 56; Buhârî, 2011: Nikâh 38, 39, 59; Müslim, 2010: Nikâh 69, 70, 71; İbn Mâce, 2013: Nikâh 13; Ebû Dâvud, 1997: Edeb 63; Belâzürî, 1996: II, 540; Nesâî, ts: Nikâh 29; İbn Abdilber, 1992: IV, 1881; İbnü'l-Cevzî, 1985: II, 15; İbnü'l-Esîr, ts: VII, 186; Zehebî, 1985: II, 148; İbn Hacer, 2001: VII, 187; Semhûdî, 1955: I, 272; Şâmî, 2006: 84). Bazı rivayetlerde ise, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile yedi yaşında nikâhlandığı (İbn Hişâm, ts: IV, 301; İbn Sa'd, 2012: VIII, 48; Müslim, 2010: Nikâh 71; İbn Mâce, 2013: Nikâh 13; Ebû Dâvud, 1997: Nikâh 34; Edeb 63; Belâzürî, 1996: II, 540; Nesâî, ts: Nikâh 29; İbn Abdilber, 1992: IV, 1881; İbnü'l-Esîr, ts: VII, 186; Şâmî, 2006: 84) ve Hz. Âişe on yaşında iken evlendikleri rivayet edilmektedir (İbn Hişâm, 2006: IV, 301). Bu evlilik dokuz yıl (Buhârî, 2011: Nikâh 38, 39, 59; İbn Abdilber, 1992: IV, 1882; Zehebî, 1985: II, 148) sürmüştür, Hz. Âişe on sekiz yaşında iken Rasûlullah vefat etmiştir (İbn İshâk, 1976: 239; Abdürrezzâk, 1983: VI, 162; İbn Sa'd, 2012: VIII, 48; Müslim, 2010: Nikâh 72; İbn Mâce, 2013: Nikâh 13; Belâzürî, 1996: II, 540; Nesâî, ts: Nikâh 29; İbn Abdilber, 1992: IV, 1882; İbn Hacer, 2001: VII, 188; Şâmî, 2006: 84).

Hz. Âişe'nin evlilik yaşı, o günün şartlarına göre evlenmek için normal bir yaş aralığıdır. Çünkü sıcak bölgelerde kızların sekiz, dokuz yaş civarında ergenlik dönemine girdikleri ifade edilmektedir (Davenport, 2007: 142; Bodley, 2006: 161; Vicdanî, 1998: 36). Nitekim bazı insafî oryantalistler de Hz. Âişe'nin evliliğinin o dönem şartları içinde normal olduğunu belirtmişlerdir (Bodley, 2006: 116, 162; Rodinson, 1980: 89; Watt, 2001: 111. Krş. Azimli, 2003: XVI/I, 35).

Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile olan evliliği, o dönemde uygulanan küçük yaşta evliliklerin ilk örneği değildir. Benzer örnekler o dönemde olduğu gibi günümüzde de bulunmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber otuz yaşında iken doğmuştu (İbn Abdilber, 1992: IV, 1853; Köksal, 1987: XV, 6). Hz. Zeyneb nübüvvetten önce teyzesinin oğlu Ebü'l-Âs b. Rebi' ile evlenmişti (İbn Sa'd, 2012: VIII, 25). Bu durumda Hz. Zeyneb evlendiği esnada en fazla on yaşındaydı.

Bir başka küçük yaşta evlilik, Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin küçük kızı Ümmü Gülsüm arasında yaşanmıştır. Ümmü Gülsüm, Hz. Ömer'le henüz bulûğ çağına gelmemiş bir kız iken evlenmiş, bu evlilik Hz. Ömer'in şehit edilmesine kadar devam etmiştir (Abdürrezzâk, 1983: VI, 162-164; İbn Sa'd, 2012: VIII, 338; Erul, 2006: XIX/IV, 641-642; Apak, 2001: 216).

Hişâm b. Urve'nin naklettiğine göre, babası Urve, oğlunu altı yaşındayken nikâhlanmış, ancak vefat etmesi üzerine, beş yaşındaki geline dört bin dinar miras düşmüştür (Abdürrezzâk, 1983: VI, 165; Erul, 2006: XIX/IV, 642).

Sahâbeden Amr b. Âs'ın, oğlu Abdullah'tan on bir, on iki yaş büyük olduğu bilinmektedir. Bu rivayete göre, Amr yaklaşık on, on bir yaşlarında evlenmiş olmalıdır. On yaşında erkeklerin evlilik gerçekleştirebildiği bir yörede, daha erken ergenliğe giren kızların dokuz yaşında evlilik yapması kadar normal bir şey olamaz (Azimli, 2003: XVI/I, 35; Erul, 2006: XIX/IV, 642).

Arap kültüründe yer alan bu durumun günümüzde de devam ettiğini, Muhammed Esed'in Medine'de iken başından geçen evlilik göstermektedir. On bir yaş civarında bir çocukla evlendirilen Esed'in bu evliliği kabul etmemesi üzerine Araplar kendisine şöyle demişlerdir: "Kız kocasının yatağında daha çabuk büyür" (Esed, 2012: 204-206).

Burada şu noktayı da zikretmeliyiz; eğer Hz. Peygamber'in bu evliliği içinde yaşadığı toplum tarafından garip bir evlilik olarak karşılanmış olsaydı. Hz. Peygamber aleyhinde en küçük fırsatı dahi kaçırmayan Mekkeliler, yahudiler ve münafıklar bu durumu dillerine dolayacaklar ve Hz. Peygamber aleyhine kullanacaklardı. Nitekim Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb bint Cahş ile evliliği, haram aylarda kan dökülmesiyle sonuçlanan Batn-ı Nahle/Abdullah b. Cahş Seriyyesi ve kıblenin değiştirilmesi olayında Hz. Peygamber aleyhine bir hayli propaganda yapılmıştı. Fakat Hz. Âişe ile evliliğinden dolayı Hz. Peygamber'in kınandığı şeklinde bir rivayet bize ulaşmamıştır (Krş. Yıldırım, 2004: II/IV, 247; Demircan, 2014: 42).

Şimdi de Hz. Âişe'nin evliliğinin daha büyük yaşta olduğunu söyleyenlerin görmek istemedikleri rivayetleri inceleyelim. Hz. Âişe'nin evliliği ile başlayıp Hz. Peygamber'in vefatına kadar geçen süreyi kapsayan bu rivayetlerin tamamında Hz. Âişe'nin yaşının gayet küçük olduğu açıkça görülmektedir.

Hz. Âişe Hz. Peygamber ile evlilik sürecini tasvir eden bir rivayette: "Ben kız arkadaşlarımla oynayacak bir yaşta iken Rasûlullah ile evlenmişim. Annem beni evde tutup dışarı çıkmama izin vermeyinceye kadar evli olduğumu anlamamışım. O andan sonra artık evlenmiş olduğumu hissettim. Annem bunu haber verene kadar da ona hiçbir şey sormadım." demiştir (İbn Sa'd, 2012: VIII, 46,47; Belâzürî, 1996: II, 542).

Bu rivayet Hz. Âişe'nin henüz evli olduğunu bile idrak edemeyecek kadar küçük olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

Hiz. Peygamber ile evlilik gününü anlattığı başka bir rivayette Hz. Âişe: "Ben kız arkadaşlarımla beraber bir tahterevalli (veya salıncak) üzerinde oynarken Ümmü Rûmân bana seslendi. Hemen yanına gittim. Bana ne yapacağını bilmiyordum. Elimden tutarak beni kapının yanında durdurdu. Nefes nefese kalmıştım. Biraz sakinleştikten sonra Ümmü Rûmân beni odaya aldı. İçeride bazı ensâr kadınları vardı. Kadınlar: 'Hayırlı, uğurlu ve mübarek olsun.' dediler. Ümmü Rûmân da beni onlara teslim etti. Kadınlar başımı yıkayıp beni hazırladılar. Birden Rasûlullah kuşluk vakti ansızın çıkageldi. Kadınlar da beni ona teslim etti." demiştir (Dârimî, 1981: Nikâh 56; Buhârî, 2011: Menâkıbü'l-Ensâr 44; Müslim, 2010: Nikâh 69; İbn Mâce, 2013: Nikâh 13; Ebû Dâvud, 1997: Edeb 63; İbnü'l-Cevzî, 1985: II, 16; Şâmî, 2006: 83-84).

Magsood bu rivayete kendince bir açıklama getirerek, bu rivayetin Hz. Âişe'nin küçük olduğuna delalet etmediğini iddia etmektedir. O günümüzde de bazı gençlerin bahçeleri içindeki salıncaklarda arkadaşlarıyla beraber sallanıp sohbet etmekten zevk aldığını hatırlatmaktadır (Magsood, 1996: 11). Fakat rivayetler bununla sınırlı değildir. Daha ileri tarihlerde meydana gelen birçok rivayette Hz. Âişe'nin oyuncaklarla oynadığı görülmektedir.

Örneğin Urve Hiz. Âişe'nin ilk evlilik yıllarını anlatan şu rivayetlerde onun oyuncaklarından bahsetmektedir: "Peygamber Âişe ile evlendiği esnada Âişe'nin oyuncak bebekleri yanındaydı" (Abdürrezzâk, 1983: VI, 162; İbn Sa'd, 2012: VIII, 49; Müslim, 2010: Nikâh 71). "Âişe'nin oyuncak bebekleri vardı. Rasûlullah içeri girdiği zaman elbisesiyle onları gizledi. Bunu Rasûlullah'ın kendisini oyuncaklarla oynamaktan menetmemesi için yapardı" (İbn Sa'd, 2012: VIII, 51).

Benzer şekilde doğrudan Hiz. Âişe'nin ağzından aktarılan rivayetlerde de, Hiz. Âişe oyuncaklarından bahsetmiştir: "Ben oyuncak bebeklerle oynardım. Bazen yanımda kız arkadaşlarım da bulunurdu. Rasûlullah yanıma girdiğinde arkadaşlarım yanımdan giderlerdi. Rasûlullah gittiği zaman onlar tekrar yanıma girerlerdi" (Ebû Dâvud, 1997: Edeb 62). "Ben Rasûlullah'ın evindeyken oyuncak bebeklerle oynardım. Benimle birlikte oynayan kız arkadaşlarım da vardı. Rasûlullah yanıma girdiği zaman arkadaşlarım ondan kaçarlardı, o da onları benimle oynasınlar diye tekrar yanıma gönderirdi" (İbn Sa'd, 2012: VIII, 47, 49, 52; Ahmed b. Hanbel, 2006: XVIII, 267-268; Buhârî, 2011: Edeb 81; Müslim, 2010: Fezâilü's-Sahâbe 81; İbn Mâce, 2013: Nikâh 50; Belâzürî, 1996: II, 542; Zehebî, 1985: II, 150; Şâmî, 2006: 84).¹⁶

Hiz. Âişe'nin oyuncaklarından bahsedilen rivayetler sadece ilk evlilik yıllarıyla sınırlı değildir. Hiz. Peygamber'in vefatına yakın yıllarda bile Hiz. Âişe oyuncaklarıyla oynamaya devam etmiştir. Rasûlullah Tebük veya Hayber Gazvesi'nden döndükten sonra aniden esen bir rüzgâr Hiz. Âişe'nin oynadığı oyuncak bebeklerin üzerindeki örtüyü açmıştı. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: "Ey Âişe! Bunlar nedir?" diye sordu. Hiz. Âişe de: "Bunlar benim oyuncak bebeklerim." dedi. Rasûlullah oyuncakların arasında bezden yapılmış iki kanatlı bir at gördü ve: "Ey Âişe! Peki, bu nedir?" deyince Hiz. Âişe: "Attr." dedi. Hiz. Peygamber: "Peki bunun üzerindeki nedir?" deyince Hiz. Âişe: "Kanatlarıdır." karşılığını verdi. Rasûlullah da: "İki kanatlı at öyle mi?" buyurdu. Hiz. Âişe: "Süleyman peygamberin kanatlı atları olduğunu duymadın mı?" şeklinde cevap verince Hiz. Peygamber azı dişleri görülecek şekilde gülmüştü (İbn Sa'd, 2012: VIII, 49; Ebû Dâvud, 1997: Edeb 62; Nesâî, 2001: VIII, 180. Krş. Belâzürî, 1996: II, 544; Zehebî, 1985: II, 150-151; Şâmî, 2006: 84-85).

Hayber Gazvesi'nin 7/628 tarihinde, Tebük Gazvesi'nin de 9/630 tarihinde gerçekleştiği göz önüne alındığında Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber'in vefatına yakın zamanlarda bile hâlâ oyuncaklarının olduğu açıkça görülür.

Oyuncaklarıyla ilgili bu rivayetlerin yanı sıra Hiz. Âişe ısrarla evliliğinin tüm dönemlerinde yaşının küçük olduğunu ve bu sebeple çeşitli konularda cahil olduğunu belirtmiştir. Fakat Hiz. Âişe'nin yaşını daha büyük görmek isteyen yazarlar bu rivayetleri görmemezlikten gelmeyi tercih etmişlerdir.

Hiz. Âişe ilk evlilik yıllarını belirten şu rivayette: "Hiz. Peygamber benimle evlendiğinde belinde kemer olan küçük bir çocuktum. Hiz. Peygamber ile evlendikten sonra Allah bana küçük olduğum halde bir hayâ (sorumluluk bilinci) verdi." demiştir (Belâzürî, 1996: II, 542; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, 1986: VIII, 244; Taberânî, 1984: XXIII, 26-27; Zehebî, 1985: II, 164, 175; Heysemî, 1994: IX, 365).

Daha sonraki yılları tasvir eden şu rivayette de Hiz. Âişe: "(Bir bayram günü) Habeşliler mızraklarıyla oynuyorlardı. Rasûlullah bana perde oldu, ben de onları seyrediyordum. Ben kendim bırakıp gidinceye kadar onları seyredip durdum. Küçük yaşta bir kız çocuğunun eğlenceye ne kadar düşkün olacağını siz takdir edin (فافتدروا قدر الجارية الحديثة السن)." demek suretiyle evlendiği esnada yaşının oyuna ve

¹⁶ Bazen Hiz. Peygamber Hiz. Âişe'nin kız arkadaşlarının kaçmalarına fırsat vermeden içeri girer-girmez, yerinizde kalın, derdi (İbn Sa'd, 2012: VIII, 48).

eğlenceye çok müsait bir yaş olduğunu ısrarla belirtmiştir (Ahmed b. Hanbel, 2006: III, 189; Buhârî, 2011: Nikâh 82, 114; Nesâî, 2001: *Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 181; Zehebî, 1985: II, 151. Krş. Nesâî, ts: Salâtü İdeyn 34).

6/627 tarihinde meydana gelen İfk Olayı aktarılırken de üç yerde Hz. Âişe'nin yaşının küçük olduğu zikredilmiştir. İlk olarak, kendisinin bir ihtiyaç için hevdecinden inmesi ve karargâhtan uzaklaşması esnasında yardımcılarının kendisinin yokluğunu fark etmeyerek hevdeci deveye yüklediklerini, o gün vücudunun hafif olduğunu ve yaşının küçük olduğunu (وكنت جارية حديثة السن) bu sebeple yardımcılarının kendisinin yokluğunu fark etmediklerini zikretmiştir (Buhârî, 2011: Şehâdât 15; Müslim, 2010: Tevbe 56; Zehebî, 1985: II, 154).

İkinci olarak Berîre, Hz. Âişe'nin masumluğunu ifade eden şehadetinde, genç bir kız olan (جارية حديثة) Hz. Âişe'nin tek kusurunun hamur yoğurduktan sonra yattığını ve evin geçisinin gelerek hamuru yediğini, bu sebeple kendisini birçok kez kınadığını söylemişti (Buhârî, 2011: Şehâdât 15; Müslim, 2010: Tevbe 56; Zehebî, 1985: II, 156).

Üçüncü olarak Hz. Âişe suçsuzluğunu müdafaa etmek maksadıyla Hz. Ya'kub'un oğullarına hitap ettiği âyeti aktarırken: "Ben o gün küçük yaşta bir kızdım (انا يومئذ حديثة السن). Kur'ân'dan fazla bir şey okumamıştım." demek suretiyle yaşının o tarihte bile küçük olduğunu ısrarla tekrarlamıştır (Buhârî, 2011: Şehâdât 15; Müslim, 2010: Tevbe 56; Zehebî, 1985: II, 158).

Konuyla ilgili aktaracağımız son rivayet ise Hz. Peygamber'in vefat ettiği andaki durumu vafetmektedir. Hz. Âişe: "Rasûlullah benim evimde ve göğsümde öldü. Onun hakkında hiç kimseye haksızlık etmedim. Sefihliğimden ve yaşımın küçüklüğünden (وحدائثة سنئ) olacak ki Rasûlullah gözetimimde iken ruhu kabz olunduğu halde onun başını bir yastığın üzerine koyup, kadınlarla birlikte göğsüme ve yüzüme vurmaya başladım." demiştir (İbn Hişâm, ts: IV, 312; Ahmed b. Hanbel, 2006: XVIII, 41). Rivayette görüldüğü üzere Hz. Âişe Hz. Peygamber'in vefat ettiği anda bile yaşının küçüklüğünden ve belli konulardaki cahilliğinden yakınmaktadır.

Hz. Âişe'nin yaşı sadedinde bu rivayetlerin delil olarak yeterli olduğunu düşünüyoruz. Ancak diğer yazarların dikkatini çekmeyen bir diğer rivayeti de burada zikretmek istiyoruz. Hz. Âişe: "Hatice'yi kıskandığım kadar Rasûlullah'ın hanımlarından hiçbirini kıskanmadım. Çünkü Rasûlullah onu çok anardı. Hâlbuki onu hiç görmemiştim. (وما رايتها قط)" demiştir (Abdürrezzâk, 1983: VII, 492-493; Müslim, 2010: Fezâilü's-Sahâbe 75, 76; Hâkim, 2002: III, 205. Krş. Buhârî, 2011: Menâkıbü'l-Ensâr 20).

Bu rivayette Hz. Âişe, Hz. Hatice'yi hiç görmediğini zikretmektedir. Burada kastedilen Hz. Hatice ile kumalık ilişkisi içerisinde olmadıkları anlamına gelebilir. Fakat rivayette Hz. Âişe açık bir şekilde "Hâlbuki onu hiç görmemiştim. (وما رايتها قط)" demektedir. Tarihi gerçeklerle de örtüşen bu rivayet bize göre önemlidir. Bi'setin 4. veya 5. yılında doğan Hz. Âişe pekâlâ bi'setin 10. yılında vefat eden Hz. Hatice'yi hiç görmemiş olabilir.

Son olarak İslâm âlimlerinin küçük yaştaki evlilikler hakkındaki görüşlerine kısaca değinmek istiyoruz. İslâm hukukunda ulemanın geneline göre küçük yaştaki çocuğun baba veya dedesi tarafından evlendirilmesi caiz görülmüştür (Abdürrezzâk, 1983: VI, 164; Acar, 2003: VI/XVI, 133-138. Krş. İbn Kayyim el-Cevziyye, 1988: V, 209; Öztürk, 2013: 44). Ancak bazı âlimler bu hükme karşı çıkarak akıl-baliğ olmayan çocuğu evlendirmenin caiz olmadığını savunmuşlardır. Bu âlimlere göre Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'nin evliliği ise, bir istisnadır. İslâm ülkelerinde 1917 yılına kadar cumhurun görüşü kabul edilerek uygulanmıştır. 1917 yılında ise, Osmanlı Hukuku Aile Kararnamesi'nde ergenlik çağına gelmeyen çocukların evlendirilemeyeceği karara bağlanmıştır (Acar, 2003: VI/XVI, 133-138).

SONUÇ

Sonuç olarak Hz. Âişe'nin evlendiğinde ve hatta evlendikten sonra bile yaşının küçük olduğunu belirten bunca rivayet varken, bazı muğlak tarihlendirmeler ve yorumlar üzerinden bunun aksini ispat etmek mümkün değildir.

Yaklaşık bir asırdır tartışma konusu olan Hz. Âişe'nin evlilik yaşı tartışmaları günümüz bakış açısıyla geçmiş değeri değerlendirmeye kalkışmak gibi bir hatanın en büyük tezahürlerinden birisidir. Oryantalizm hareketinin ilk başladığı yıllarda bile tartışma konusu olmayan Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evliliği "aydınlanma sonrası Avrupa değerleri" çerçevesinde yeniden gündeme gelmiş ve oryantalistler tarafından Hz. Peygamber'e ve dolayısıyla İslâm'a yeni bir saldırı alanı olarak değerlendirilmiştir.

Bu bakış açısından hareketle Hz. Peygamber'e yapılan "şehvet düşkünü ve sübyancı" ithamları İslâm âleminde konunun tekrar ele alınması gerekliliği fikrini oluşturmuştur. Bu saldırılara bir aksülamel olarak müslüman yazarlar Hz. Âişe'nin evlendiğinde yaşının daha büyük olduğunu gösterme gayretine düşmüşlerdir. Fakat kaş yapayım derken göz çıkartmak kabilinden olan bu gayretler, maalesef sonucu iyice düşünülmeden girilmiş fevri çıkışlardır. Hz. Âişe'nin evlilik yaşını büyük göstermek adına Buhârî, Müslim gibi en temel kaynaklardaki rivayetler hiçbir değeri yokmuşçasına görmezden gelinmiş, binlerce hadisin

râvisi olan Hz. Âişe daha altı yaşında mı, on altı yaşında mı olduğunu bilmeyen biri konumuna düşürülmüştür.

Hz. Âişe'nin yaşını daha büyük göstermeye çalışan yazarların elle tutulur hiçbir kanıtları olmamasına rağmen rivayetleri son derece zorlayarak girdikleri ispat çabalarının da ilmî bir dayanağı yoktur. Bu yazarlar lehlerinde olabilecek en zayıf rivayetleri bile kullanmaktan kaçınmazken çok daha güvenilir kaynaklarda yer alan aleyhteki rivayetleri görmemezlikten gelmeyi tercih etmişlerdir. Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğunu savunan yazarların bazılarını istisna tutmak kaydıyla Hz. Âişe hakkında hiçbir ciddi araştırma yapma gereği duymadıkları da tarafımızca gözlemlenmiştir.

Bize göre Hz. Âişe'nin evlilik yaşını büyük göstermeye çalışmak anlamsız bir savunma psikolojisinden ibarettir. Günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde, zamanımıza uygun olmayan bu evlilik o dönem şartları içerisinde gayet sıradan bir vakiadır. Benzer birçok evlilik o dönemde yapılmış ve bu evlilikler toplum tarafından eleştirilmemiştir.

Hz. Âişe'nin evlilik yaşı bize göre kaynaklarda zikredilen rivayetlerin aynısı olup Hz. Âişe Hz. Peygamber ile altı veya yedi yaşlarında nikâhlanmış, dokuz veya on yaşında evlilik gerçekleşmiştir. O dönemde tarih düşme geleneğinin olmaması sebebiyle belki bir iki yaş farklı olabilir. Bu makul bir yanılma payıdır. Fakat Hz. Âişe gibi entelektüel bir insanın yaşı hakkında on yıl yanılması kabul edilebilir bir yanılma payı değildir.

KAYNAKÇA

- ABBOTT, Nabia (1985). *Aishah the Beloved of Mohammed*, Londra: Al Saqi Books.
- ABDÜRREZZÂK, es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî' es-San'ânî el-Himyri (1983). *el-Musannef*, tah. Habîbürrahmân el-A'zamî, Karaçi: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- APAK, Adem (2001). *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. Âs*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- ACAR, H. İbrahim (2003). "İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dinî Araştırmalar*, S. VI/XVI, s. 125-140.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (2006). *el-Muhassalu li-Müsnedi'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*, der. Abdullah b. İbrahim b. Osman el-Kara'âvi, Riyâd: Dârü'l-Âsme.
- ATEŞ, Süleyman (1995). *Kur'ân-ı Kerim'in Öz Tefsiri*, İstanbul: Milliyet Gazetesi.
- AZİMLİ, Mehmet (2003). "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, S. XVI/1, s. 28-37.
- BAYRAKTAR, M. Faruk (2010). *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, İstanbul: İFAV.
- BELÂZÜRÎ, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (1996). *Ensâbü'l-Esrâf*, tah. Muhammed Hamîdullah-Süheyl Zekkâr-Riyâz Zirikli, Beyrût: Dârü'l-Fikr.
- BERKİ, Ali Hikmet-Keskioglu, Osman (2005). *Hatemi'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- BODLEY, Ronald Victor Courtenay (2006). *Allah'ın Resûlü Hazreti Muhammed*, çev. Hacı Mahmut Hatun, İstanbul: Arya Yayıncılık.
- BOZKURT, Nebi (2004). "Mescid-i Nebî". *DİA*, S. XXIX, s. 281-290.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî (2011). *Sahîh*, tah. ve tahr. Ahmed Zehve-Ahmed İnâye, Beyrût: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî.
- BURSALL, Mustafa Necati (2003). *İffet ve İsmet Timsali Hz. Âişe Radiyallahu Anha*, İstanbul: Çelik Yayınevi.
- CAN, Abdullah (30 Ocak 2015-20 Şubat 2015). "Evlilikte Altı Yaş Polemiği ve Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı I-III", *İlke Haber*.
- CARLYLE, Thomas (2004). *Kahramanlar*, çev. Behzat Tanç, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- CERRAHOĞLU, İsmail (1997). *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- COŞKUN, Selçuk (2004). "Hadislerin Tarihe Arzının Uygulanmadaki Bazı Problemleri: Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme", *Ekev Akademi Dergisi*, S. VIII/XX, s. 177-196.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl (1981). *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- DAVENPORT, John (2007). *Hazreti Muhammed'den Özur Diliyorum*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: Moralite Yayınları.
- DAVUDOĞLU, Ahmed (2013). *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İzmir: Işık Yayınları.
- DEMİRCAN, Adnan (2000). *Nebevî Direniş Hicret*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- DEMİRCAN, Adnan (2014). *Hz. Peygamber'in Ailesi ve Aile Hayatı*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- DİYÂRBEKİRİ, Hüseyin b. Muhammed b. Hasen (ts). *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâl-i Enfesi Nefis*, Beyrût: Müessesetü Şa'bân.
- DOZY, Reinhart Pieter Anne (1908). *Târîhu İslâmiyet*, çev. Abdullah Cevdet, Kahire: Matbâ'a-i İctihâd.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi (1997). *Sünen*, Haz. İzzet Ubeyd ed-De'âs-Âdil es-Seyyâd, Beyrût: Dâru İbni Hazm.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimî el-Mevsilî (1986). *Müsned*, tah. Hüseyin Selim Esed, Şam: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs.
- ERUL, Bünyamin (2006). "Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?" *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. XIX/IV, s. 637-649.
- ESED, Muhammed (2012). *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İstanbul: İnsan Yayınları.
- HABEŞ, Refide (1990). *Aişe bint Ebû Bekir es-Suddîk: Seyyidetu'd-Dâ'iyyâti fi'l-İslâm*, Beyrût: Dârü'l-Hayr.
- HÂİRÎ, Muhammed Hüseyin el-A'lemî (1987). *Terâcimu A'lâmi'n-Nisâ*, Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât.
- HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî (2002). *Müstedrek ale's-Sahîhain*, tah. Mustafa Abdülkâdir Atâ', Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- HAYLAMAZ, Reşit (2009). *Mü'minlerin En Mümtaz Annesi Hazreti Âişe Radiyallahu Anhâ*, İstanbul: Işık Yayınları.
- HEYSEMÎ, Ebû'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Ebû Bekir b. Süleymân (1994). *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'ü'l-Fevâ'id*, tah. Abdullah Muhammed Dervîş, Beyrût: Dârü'l-Fikr.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (1992). *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Eshâb*, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrût: Dârü'l-Cil.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bagdâdî (1985). *Sıfatü's-Safve*, tahr. Mahmûd Fâhûrî, tah. Muhammed Revvâs Kal'acı, Beyrût: Dârü'l-Ma'rife.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (2010). *el-Kâmil fi't-Târîh*, tah. Ebû'l-Fidâ' Abdullah el-Kâzi-Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ts). *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, tah. Ali Muhammed Mü'avviz-Âdil Ahmed Abdilmevcûd, Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.

- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbeddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (2001). *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, tah. Sıdkî Cemil el-Attâr, Beyrût: Dârü'l-Fıkr.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb (ts). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafız Şibli, Beyrût: Dârü'l-Ihyâ'î-t-Türâsî'l-Arabî.
- İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hiyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (1976). *Sîretü İbn İshâk el-Müsememâ bi-Kitâbi'l-Mübede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzi*, tah. Muhammed Hamidullah, Fas.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyüb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî (1988). *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, çev. Şükrü Özen-H. Ahmet Özdemir-Mustafa Erkekli, İstanbul: İklim Yayınları.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbeddîn Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir el-Kaysî el-Kureşî (1997). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Cize: Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (2013). *Sünen*, haz. Muhammed Berber, Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfehânî (2005). *Ma'rifetü's-Sahâbe*, tah. Âmir Hasan Sabrî, el-Ayn: Matbû'âtü Cami'atü'l-İmârâtî'l-Arabiyyetü'l-Müttahide.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bagdâdî (2012). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- KALLEK, Cengiz (2012), "Ukiyye", *DİA*, S. XLII, s. 67-70.
- KARAMAN, Hayrettin vd. (2005). *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARAMAN, Hayrettin vd. (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KASTALLÂNÎ, Ebû'l-Abbâs Şihâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir (1996). *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, tah. Muhammed Abdül'azîz el-Hâlidî, Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye (Zürkânî Şerhinin İçinde).
- KOKSAL, M. Asım (1987). *İslâm Tarihi*, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri (2009). "Senetü'l-Hüzn", *DİA*, S. XXXVI, s. 519-520.
- MALİK, Fida Hussain (1986). *Wives of the Prophet*, New Delhi: Taj Company.
- MAQSOOD, Ruqaiyyah Waris (1996). *A'ishah Siddiqah; A Study of Her Age at the Time of Her Marriage*, Birmingham.
- MEVDÜDÎ, Ebû'l-A'lâ (1997). *Tefhîmü'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul: İnsan Yayınları.
- MOİN, Mumtaz (1982). *Umm al-Mu'minin 'A'ishah Siddiqah: Life and Work*, Delhi: Taj Company.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (2010). *Sahih*, Beyrût: Dâru İbni Hazm.
- NESÂİ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (ts). *Sünen-i Nesâî: bi Şerhi'l-Hâfiz Celâleddîn es-Süyûtî ve Haşiyetü'l-İmâmî's-Sindî*, tah. Mektebü Tahkikî't-Türâsî'l-İslâmî, Beyrût: Dârü'l-Ma'rife.
- NESÂİ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (2001). *Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki vd., Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- NEDVÎ, Süleyman (1928). *İslâm Târîhi Asrı Sa'âdet: Hazreti Âişe*, çev. ve ekler. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Gündoğdu Matbaası.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri (1929). *el-Minhâc fî Şerhi Sahihî Müslim b. Haccâc*, Kahire: Matba'atü'l-Misriyye.
- NÜVEYRÎ, Şehâbeddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed (1975). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûnî'l-Edeb*, Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2013). *Cahiliye'den İslamiyete Kadın*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (2010). *Asrısaadetin Büyük Kadınları*, İstanbul: Yeni Boyut.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (7 Kasım 2008). "Hz. Âişe Peygamberimizle Kaç Yaşında Evlendi", *Hürriyet Gazetesi*.
- RODINSON, Maxime (1980). *Hazreti Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul: Hür Yayın.
- SARIÇAM, İbrahim vd. (2011). *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- SAVAŞ, Rıza (1995). "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım" *DEÜİFD*, S. IX, s. 139-144.
- SEKÂKİNÎ, Vedâd (1986). *Ümmehâtü'l-Mu'minin ve Benâtü'r-Rasûl*, Dimaşk: Dârü'l-Fıkr.
- SEMHUDÎ, Ebû'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hasenî (1955). *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- ŞÂMÎ, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî (2006). *Ezvâcî'n-Nebî*, tah. Muhammed Nizâmeddin el-Füteyyih, Beyrût: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib.
- ŞULUL, Kasım (2011). *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- TABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb (1984). *Mü'cemü'l-Kebîr*, tah. Hamdî Abdülmeccid Selefî, Beyrût: Dâru İbn Hazm.
- TEBRİZÎ, Muhammed b. Abdullah el-Hatîb (ts). *el-İkmâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, yy.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ts). *Sünen*, Haz. Muhammed Nasruddîn el-Elbânî-Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân, Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif.
- URALER, Aynur (2008). "Rukiyye", *DİA*, S. XXXV, s. 219.
- URALER, Aynur (2012). "Ümmü Külsüm", *DİA*, S. XLII, s. 323.
- VAROL, Mehmet Bahaüddin (2013). *Hz. Hasan*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- VİCDANÎ, M. Sadık (1998). *Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi*, haz. Dursun Gürlek, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- WATT, William Montgomery (2001). *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev. Ünal Çağlar, İstanbul: Yöneliş.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel, İstanbul: Azim Dağıtım.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbeddîn Yâkût b. Abdullah (1977). *Mü'cemü'l-Büldân*, Beyrût: Dârü's-Sadr.
- YESÛÎ, Luvis Ma'lûf (2008). *el-Müncid fî'l-Lügati ve'l-A'lâm*, Beyrût: Dârü'l-Meşrik.
- YILDIRIM, Suzan (2004). "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar", *İSTEM*, S. II/IV, s. 239-247.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (1985). *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, tah. Şu'ayb el-Arnaût vd., Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Zübeyr b. Bekkâr, Ebû Abdullah (1983). *el-Müntehab min Kitâbi Ezvâcî'n-Nebî*, tah. Sekine Şehâbî, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.